

НЕМАЊИЋИ

ВЛАДАРИ И ВРЕМЕ СРПСКОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА

ДУШКО ЛОПАНДИЋ

Библиотека
ИСТОРИЈСКА МЕРЕЊА

Уредник
Петар В. Арбутина

Захваљујемо се Канцеларији за КиМ на подрици.

Copyright © Душко Лопандић, 2018.
Copyright © овог издања Дерета

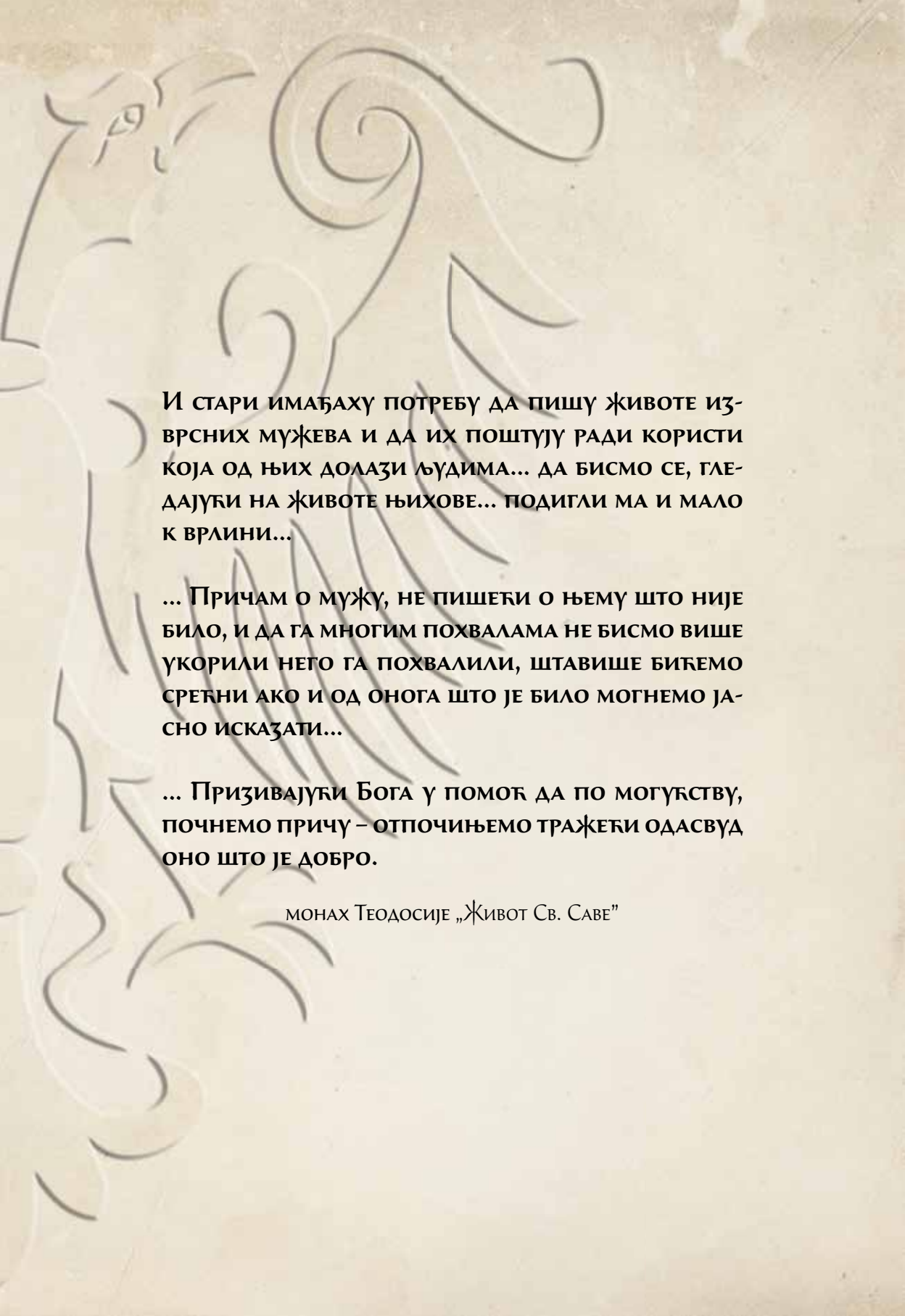
ДУШКО ЛОПАНДИЋ

НЕМАЊИЋИ

ВЛАДАРИ И ВРЕМЕ СРПСКОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА

Београд
2018

Дерета, Студио Знак

И стари имађаху потребу да пишу животе из-
врсних мужева и да их поштују ради користи
која од њих долази људима... да бисмо се, гле-
дајући на животе њихове... подигли ма и мало
к врлини...

... Причам о мужу, не пишећи о њему што није
било, и да га многим похвалама не бисмо више
укорили него га похвалили, штавише бићемо
срећни ако и од онога што је било моћемо ја-
сно исказати...

... Призивајући Бога у помоћ да по могућству,
почнемо причу – отпочињемо тражећи одасвуд
оно што је добро.

МОНАХ ТЕОДОСИЈЕ „ЖИВОТ Св. САВЕ”

I

ПРЕТЕЧЕ НЕМАЊИЋА

Но ипак, ни један читалац нека не мисли да сам
написао ишта друго осим оног што сам чуо од
наших отаца и древне господе да се преноси као
истинито казивање.

ПОП ДУКЉАНИН

*Црква Свѣтих
Аѳосѳола Пеѳра и
Павла у Расу код Нової
Пазара, VIII век*

Између кањона река Ибра, Лима, Пиве, Таре, Дрине и Босне, окружена планинама и скоро непроходним шумама, налазила се област коју је цар Константин IX Порфирогенит у свом чувеном делу *О управљању царством* (из 918. године) називао *кршћеном Србијом*. Највећи део те области ће се касније називати и Рашка. Главнина српског народа (односно племена званих Срби), као и његових држава, од досељења Словена до појаве Немањића, била је концентрисана на том планинском подручју источне Херцеговине, средишње и источне Босне, Рашке области и југозападне Србије.

Дуго, међутим, Срби нису формирали јединствену државну заједницу. Били су организовани по жупама и братствима и то им је било довољно. Српска племена, недовољно повезана међу собом, остају у својим планинама скоро пет векова након досељавања на Балкан. Често су признавали врховну власт страних господара, Византије или Бугарског царства, да би затим формирали више независних области или државних заједница које су пре Немање врло ретко и само у кратким периодима биле обједињене. *До Немање, Србија није прелазила Мораву; на север није ишла преко Рудника, а на југоисток не даље од Пећи и Ђаковице... Ниједна од бојашних долина, ни Косово, ни Велика Морава, ни Метихија, ни Мачва не беху тада пошћуно у српској власти.* (В. Ђоровић).

Имајући у виду да се већина остатака манастира из периода пре Немање налази у долини Лима, верује се да је ово подручје, односно Бјелопољска котлина, било средиште преднемањићке српске државе све док није освојен Рас. Тек са жупаном Вуканом, и његовим наследницима у XII веку, постепено ће се развити снага Рашке, која ће довести до уједињења које је обавио Вуканов даљи наследник Немања.

ЖУПАН ВУКАН

*На странама 6 и 7,
Василије I прима
посланства Срба и
Хрватша, илустрирана
Хроника Јована
Скилице, XI век*

*Печат кнеза
Сиројимира, из
грује половине IX
века, представља
најстарији
материјални доказ
о постојању српске
државе на Балканском
полуострву*

У повељи Стефана Немање манастиру Хиландару говори се о томе како је велики жупан Немања *обновио и уздигао своју њалу дедовину* и набрајају се области и земље које је ујединио са Рашком.

Без обзира на мали и спорадичан број информација о Немањиним претходницима, може се претпоставити да је, попут осталих европских држава XII века, и Рашка пре Немање постепено демографски, економски и културно јачала. Период великих жупана XII века је период уздицања Србије како у економском тако и у политичком смислу. У вртлогу ратова, у грчу борбе са Византијом, између крсташких похода и норманских инвазија, у метежима војних похода, између ропства и слободе, између шизме и јереси, постепено и тешко, на Балкану се појављује једна све самосталнија Србија, која ће са Стефаном Немањом и његовим наследницима пронаћи своје право место у поретку средњовековних држава.

Подаци о Немањиним претходницима у Рашкој су остали само у мутним и ретким записима из којих једва можемо да назремо чињенице о делима великих жупана, владарској породици и реду наслеђивања.

Тако се у *Лешојису њоја Дукљанина* приповеда да је дукљански краљ Константин Бодин, користећи слабост Византије, проширио власт на Босну, као и на Рашку, где је, претпоставља се, крајем XI века поставио два своја жупана, Вукана и Марка. Ова двојица, вероватно браћа, заклели су се у своје име и у име својих потомака на верност Бодину и дукљанским краљевима. То се, вероватно, дешавало почетком осамдесетих година XI века, у време кад је нови византијски цар Алексије I Комнин (владао 1081–1118) тек покушавао да, након више деценија слабљења царства, унутрашњих сукоба и грађанских ратова, обнови моћ Цариграда.

У прво време, ратове против Византинаца је предводио дукљански краљ Бодин, али кад су Византинци успели да га заробе, борбу је преузео Вукан. За Вукана, *оног човека који је држао сву власт у Далмацији* (тј. у Србији – А. Комнина), Ромеји су говорили да је страشان, а о његовим нападима писали су са грозом. Цар Алексије је због српских побуна три пута лично долазио на границу са Рашком.

*Цар Константин
Бодин је био српски
краљ од 1081. до 1099.
године и њрви Србин
крунисан за цара
1072. године*

Најжешће борбе између Срба и Ромеја су вођене 1093. и 1094. године. Вукан је тада напао и спалио византијско утврђење и епископско седиште Липљан (западно Косово). Цар Алексије је тад дошао до Скопља, где су га дочекали Вуканови изасланици који су му обећали мир и као залог – таоце. Али чим је цар отишао, Вукан је прекршио обећање – нити је дао таоце нити је престао са упадима. Царев синовац, Јован Комнин, добио је задатак да казни Србе. Кад је ромејска војска дошла до српског утврђења Звечан, које се налази на стрмом вулканском брду у облику купе, Вукан је решио да их надмудри па је послао изасланике, изјављујући да жели преговоре о миру. Царева кћи Ана Комнина, у свом делу *Алексијада*, посвећеном њеном оцу – цару Алексију I, приповеда да *кад се њас о Вукановом њоходу њрошњив Јована њочео да шири, неки ња монах њрешекне и јави Јовану, уверавајући ња да неѡријашељ сѡиже. Но овај (тј. Јован) ња ошера с њневом, називајући ња лашцем и варалицом. Међутим, у току ноћи, Срби организују изненадни напад на византијски табор и њобију многе војнике у шашорима, а многи безѡлаво бежећи, нађоше смрѡу у шаласима реке, која је шекла доле (Ситница). Овако дакле, највећи део ромејске војске њотибе. Сам војсковођа Јован једва је успео да измакне. На шо се Вукан осмели и, како није ѡреостѡало никоѡа да му се суѡрошсѡави, њоче да ѡљачка суседне ѡрадове и земље. Срби су опустошили околину Скопља, заузели Полов и стигли до Врања, где су све оѡусѡошили и одвукли ошуда много ѡлена.*

Цар је наредне 1094. године, по трећи пут узастопно дошао на српску границу код Липљана. Но Вукан је поново применио исту тактику. Ана Комнина каже да је *био вешѡи на речи и вешѡи на делу*. Дошао је у царев табор, праћен сродницима и угледним жупанима, склопио је мир и дао двадесет талаца (као обезбеђење да ће поштовати обавезе), међу којима и два синовца, Уроша и Стефана Вукана. Велики жупан је тако избегавао да уђе у директну борбу са војском самога цара, која је без сумње била бројнија и снажнија него раније војске које су стизале из Византије. Са друге стране, Алексијева тактика показује да је он у суштини био задовољан

Темнићки натпис, најстарији ћирилични натпис и сѡоменик сѡарословенске ѡисменосѡи на Балканском ѡлоуосѡрву, крај X или ѡочешак XI века – археолошка збирка Народноѡ музеја у Беоѡрагу

Јелена Вукановић,
деишаљ Мађарске
илустроване хронике,
XIV век

да Србе држи у каквом-таквом миру, имајући у виду да је у та времена имао и много озбиљније проблеме на другим странама. Таоце је цар одвео у Цариград, где их је показао светини, као доказ свога успеха у ратовима на Балкану.

Жупана Вукана су након смрти наследили синови његовог брата Марка: Урош I и Стефан Вукан. Тој генерацији вероватно припада и Немањин отац Завида, који је, можда, кратко време имао звање великог жупана. Можемо да претпоставимо да и у Србији, почетком XII века, није сасвим прецизно важило начело *сениората* у случајевима наслеђивања престола великог жупана, и да је вероватно дошло до сукоба након Вуканове смрти, како је у то време било и у Дукљи. Чињеница да је Урошев брат Стефан Вукан (онај са којим је био талац у Цариграду, 1093. године) носио дво-струко име, као и да му је прво име можда било титуларно или владарско име *Стефан* (овенчани, онај који носи владарски венац), указује на то да је и он у неком периоду био владар (или предвиђен за владара) – можда је чак постао и велики жупан након Вуканове смрти. Према неким претпоставкама, могуће је да је у том периоду и Немањин отац Завида, који је можда био Вуканов син или брат Уроша и Стефана Вукана, покушао да заузме престо у Расу. Након неуспеха, морао је да побегне у Дукљу, где му се затим родио син Немања, у другој или трећој деценији XII века. О том времену, Стефан Прововенчани, син Немањин, наводи у биографији свога оца: *Ипак сам слушао да је био велики меџ у овој страни земље... и да су родишељу његову (тј. Завиди) браћа му завишћу одузела земљу.*

У следећој генерацији, јављају се као велики жупани Урошеви синови: Урош II Првослав, Деса и Белош. О великом жупану Урошу I изворни подаци су ретки, спорадични, најчешће индиректни. То је, вероватно, онај исти Урош који је са братом Стефаном Вуканом, 1093. године, био талац цара Алексија I. Верује се да му је отац био жупан Марко, Вуканов „савладар” у Рашкој. Ипак, без обзира на оскудицу извора, две чињенице о овом великом жупану су несумњиве: он је подигао велики антивизантијски устанак у ратовима 1127–1129. и успоставио је блиске везе са западним земљама и византијским ривалима, посебно са Мађарском.

Када је тачно Урош постао велики жупан – није познато. Претпоставља се да је то било око 1116. године. Не знамо тачно ни кад је престао да влада. У ствари, од 1106. године до 1129. године, са изузетком врло непоузданог *Барској родослова* (зван и *Лешојис њоја Дукљанина*), немамо податке о збивањима у Србији који би потицали из византијских или других извора. Смутње око власти у Расу, након смрти великог жупана Вукана, вероватно су погодивале Византији да, као и у Дукљи, искористи слабост Срба, па да им поново наметне вазалске обавезе, као и да врати војску у нека од утврђених места, попут града Раса.

Три сина Уроша I су постали велики жупани након њега (Урош II, Деса и Белош), један син је достигао највише положаје у суседној Угарској (палатин и бан Белош), док су две кћерке биле удате за угарског краља (Јелена) и моравског војводу (Марија). Колики је био утицај блиских суседских односа са Угарском по Србе речито говори и *Хиландарска њовеља* Стефана Немање из 1198. године у чијем уводу се каже да: *Бој њремилосџиви уџврди Грке царевима, а Уџре краљевима, а Немањиним прецима дарова да владају овом земљом срџском, као велики жупани.*

Марија Вукановић
Пшемисл, геџаљ
фреске, XII век

Срџска динаџија
Вишеславићи

I ПРЕТЕЧЕ НЕМАЊИЋА	7
ЖУПАН ВУКАН.....	9
ВЕЛИКИ ЖУПАНИ ВУКАНОВИЋИ И БОРБЕ СА ВИЗАНТИЈОМ.....	14
ПРЕСТОНИЦА РАШКЕ: ЗАГОНЕТНИ РАС.....	18
ДУКЉАНСКА ДИНАСТИЈА.....	21
КРАЉИЦА ЈАКВИНТА – „ДУКЉАНСКА ЛЕДИ МАГБЕТ”	23
II СВЕТОРОДНА ДИНАСТИЈА: УСПОН	29
СТЕФАН НЕМАЊА.....	31
СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ.....	43
ОДЛАЗАК СВЕТОГ САВЕ НА СВЕТУ ГОРУ.....	53
КРАЉ РАДОСЛАВ, ЈЕВДОКИЈА И ЦАРСКА ПОРОДИЦА АНЂЕЛА.....	61
КРАЉ УРОШ I И КРАЉИЦА ЈЕЛЕНА.....	70
КРАЉ ДРАГУТИН.....	77
III СВЕТОРОДНА ДИНАСТИЈА: ВРХУНАЦ	87
ВИЗАНТИЈСКИ ПОСЛАНИК И БРАК КРАЉА МИЛУТИНА.....	89
КРАЉ МИЛУТИН ПРОТИВ ТУРАКА.....	99
СИМОНИДА И ЦАРСКИ РОД ПАЛЕОЛОГА.....	102
КРАЉ СТЕФАН УРОШ III ДЕЧАНСКИ.....	109
БИТКА КОД ВЕЛБУЖДА – УСПОН ДУШАНОВ.....	116
МУДРАЦ ИЗ МАГЛИЧА.....	125
СТЕФАН УРОШ IV ДУШАН СЕ КРУНИШЕ ЗА ЦАРА – БОРБЕ ПРОТИВ ОСМАНЛИЈА.....	135
IV КРАЈ ДИНАСТИЈЕ –	
ПРОПАСТ СРПСКОГ ЦАРСТВА	141
ЦАР УРОШ И КРАЉ ВУКАШИН.....	143
ЦАР СИМЕОН И ПОСЛЕДЊИ НЕМАЊИЋИ.....	147
БИТКА НА МАРИЦИ.....	154
КНЕЗ ЛАЗАР: УСПОН БАЛКАНСКОГ ВЕЛМОЖЕ.....	159
КОСОВСКА БИТКА: ПОЉЕ КАО ЈЕЗЕРО КРВИ.....	164

V СЛЕДБЕНИЦИ НЕМАЊИЋА –

ПРЕСУДНИ ОТПОР	171
ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ – ВИТЕЗ И ВЛАДАР	173
ОДБРАНА БЕОГРАДА 1456. ГОДИНЕ – ЈЕДИНИ НЕУСПЕХ СУЛТАНА МЕХМЕДА ОСВАЈАЧА.....	182
ВЕЧИТИ БОРАЦ ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ	194
ВОЈВОДА, ВЕЗИР И СУДБИНА СРБИЈЕ: ПАД ДЕСПОТОВИНЕ (1459)	204

VI ПОРОДИЧНЕ ВЕЗЕ И ПОТОМСТВО

ДИНАСТИЈЕ НЕМАЊИЋА.....	217
ВЕЗЕ НЕМАЊИЋА СА ЦАРЕВИМА БУГАРСКЕ.....	219
НЕМАЊИЋИ И ДРУГЕ БАЛКАНСКЕ ДИНАСТИЈЕ.....	226
ПОТОМЦИ НЕМАЊИЋА	231
ПОТОМСТВО КРАЉА МИЛУТИНА И СТЕФАНА ДЕЧАНСКОГ	235
ПОТОМСТВО КНЕЗА ВУКАНА НЕМАЊИЋА, ОДНОСНО КНЕГИЊЕ МИЛИЦЕ И КНЕЗА ЛАЗАРА	239
СТЕФАН НЕМАЊА – ПРЕДАК ЕВРОПСКИХ СУВЕРЕНА ..	245
ПЕТАР II КАРАЂОРЂЕВИЋ, ПОСЛЕДЊИ ЈУГОСЛОВЕНСКИ МОНАРХ – ПОТОМАК НЕМАЊИЋА ..	249
Извори ликовних прилога	253

НЕМАЊИКИ

ВЛАДАРИ И ВРЕМЕ СРПСКОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА

ДУШКО ЛОПАНДИЋ

Издавач

Дерета д.о.о.

Студио Знак

За издавача

Дијана Дерета

Милан Богдановић

Лектура и коректура

Марија Богдановић

Ликовна обрада

Милан Богдановић

Прво Деретино издање

ISBN 978-86-6457-187-6 (Дерета)

Тираж

1000

Издавач / Штампач / Пласман

ДЕРЕТА доо

Владимира Роловића 94а, 11030 Београд

тел./факс: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Књижара ДЕРЕТА

Кнез Михаилова 46, тел.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

929.52НЕМАЊИЋ
94(=163.41)"04/14"

ЛОПАНДИЋ, Душко, 1957-
Немањићи: владари и време српског средњег века/
Душко Лопандић. – Београд: Дерета: Студио Знак,
2018 (Београд: Дерета). – 256 стр.: илустр. ; 25 cm

ISBN 978-86-6457-187-6 (Дерета)

а) Немањић (династија) б) Срби – Историја – Средњи
век

COBISS.SR-ID 263569164